

УДК 316.64: 355.014

Васютинський В. О.,

доктор психологічних наук, професор,
головний науковий співробітник,
Інститут соціальної та політичної
психології НАПН України
E-mail: vadymvas55@gmail.com

ІМПЛІЦИТНИЙ ЗМІСТ СТАВЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ ДО ВІЙНИ НА ДОНБАСІ

За допомогою напівстандартизованого інтерв'ю 150 респондентів у трьох регіонах України визначено імпліцитний зміст їхніх ставлень до війни на Донбасі. Такі ставлення мають вигляд фонових концептів, що не перебувають у центрі свідомості та істотно поступаються перед переживанням матеріальних негараздів. Вони спрямовані на соціальний зміст індивідуальної і колективної життєдіяльності, матеріальні труднощі оточення, неспроможність більшості до бажаних психологічних трансформацій, критичне ставлення до влади.

Ключові слова: імпліцитний зміст ставлень, фонові концепти, ставлення до війни, індивідуальна і колективна життєдіяльність, політико-ідеологічне самовизначення.

Using half-standardized interviews of 150 respondents in three regions of Ukraine, the implicit content of their attitudes toward the war in Donbas was defined. Such attitudes have the form of background concepts that are not in the center of consciousness and are significantly inferior to the experience of material disasters. They are aimed at the social content of individual and collective life activities, the surrounding people's material difficulties, the majority's inability to desired psychological transformations, and a critical attitude to the authorities.

Key words: implicit content of attitudes, background concepts, attitudes toward war, individual and collective life activities, political and ideological self-determination.

Постановка проблеми. Події останніх років актуалізували для громадян України проблему сприймання нових воєнно-політичних реалій та громадянського самовизначення щодо загальносуспільної ситуації. Уже численні на сьогодні соціологічні і психологічні дослідження по-

казують надзвичайно високий рівень складності й неоднозначності індивідуальних і колективних постав у цій сфері. Мало який аспект нинішнього громадсько-політичного життя набуває чіткого розуміння не лише в масовій, а й особистій свідомості.

Такий стан справ зумовлює конечну увагу до імпліцитного характеру ставлень українців до війни на Донбасі та інших супутніх процесів і явищ суспільного життя. Розкриття відповідного змісту оцінок та уявлень може почасти спиратися на методологію імпліцитних теорій, яка полягає в реконструкції тієї сукупності знань, уявлень і переконань, що стосується до певної сфери людського існування [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ставлення до війни як феномен індивідуального і колективного життя було об'єктом уваги багатьох науковців, здебільшого зарубіжних, а останнім часом, зрозуміло, і вітчизняних.

Багаторазово і в різних контекстах було встановлено зв'язок між прийняттям/неприйняттям війни як засобу розв'язання проблем і політико-ідеологічними постановами та конкретним досвідом громадян. Так, мета дослідження Е. С. Dupuis і Е. S. Cohn (2011) полягала в розробці шкали, що вимірює ставлення до війни і досліджує чинники, які на нього впливають. Виявлено три відповідні фактори: етику війни, підтримку війни та вплив на війну. За прогностичні чинники ставлення до війни визнано патріотизм-націоналізм, авторитаризм, соціальний критицизм, віру в ефективність війни, підтримку влади та гендер [10].

Аналізуючи сумісність ставлень до війни і миру, В. Bizumic et al. (2013) показали, що вони є відносно незалежними вимірами. (Позитивні) ставлення до війни включають авторитарні ідеологічні переконання, цінності національної сили та порядку, менш особисті страждання, а їхніми наслідками стають наміри брати участь у воєнних діях [8].

Такі дані було підтверджено в дослідженні N. Van der Linden et al. (2017): попередні ставлення до війни включають національну ідентифікацію, авторитарні ідеологічні переконання та праву політичну орієнтацію, а наслідки проявляються в провоєнній поведінці. Проте несподівано, на думку авторів, ставлення до війни виявилось позитивно пов'язаним із неегалітарними ідеологічними переконаннями і не пов'язаним з особистими лихами [15].

G. Grossman et al. (2015) розглядали вплив досвіду бойової участі в ізраїльсько-палестинській боротьбі на підтримку мирного розв'язання конфліктів. Вони показали, що такий досвід робить суворішим ставлення до суперника, зменшує підтримку переговорів та компромісів, а також спонукає голосувати за політичних яструбів [11].

Політико-ідеологічні уподобання виявляються тісно переплетеними з індивідуально- та соціально-психологічними характеристиками випробуваних. Вивчаючи закономірності консолідації громадської думки, О. Петрунко (2014) описала найуспішніше активовувані та відтворювані у свідомості студентської молоді уявлення і припущення щодо вимірів консолідації та її імпліцитні моделі. Уявлення про консолідаційні моделі поведінки містять, зокрема, консолідацію «проти чогось» – корупції, спільного ворога, зовнішнього агресора. Найпоширенішими серед імпліцитних моделей консолідації є «протестні» моделі гуртування в боротьбі проти спільного ворога, зовнішньої загрози і т. ін., які мають найпотужнішу консолідаційну силу і найважче піддаються корекції [5]. Такі особливості консолідації показують психологічну вагомість єднання в умовах воєнного протистояння, коли саме ставлення до війни формується під впливом загострення ідентифікаційних відмінностей та істотної політичної поляризації суспільства.

Порівняння образів України і Росії в геополітичній свідомості студентів Чернігівщини на тлі російсько-українського конфлікту, яке здійснив О. Дроздов (2014), показало, що конфлікт істотно погіршив образ Росії, натомість образ України поліпшився лише частково. На підставі цих даних автор стверджує, що механізм аутгрупової дискримінації в масовій геополітичній свідомості діє сильніше, ніж внутрішньогруповий фаворитизм [3]. Якщо зіставити таке положення з результатами О. Петрунко, то можна зробити висновок, що чинник зовнішнього ворога генералізовано активує формування ставлення до війни, тоді як умови повсякденної життєдіяльності та спілкування із соціальним оточенням складніше і менш однозначно трансформують його змісти.

В описаному В. Шустем (2016) спектрі соціально-політичних цінностей студентства важливе місце посідає шкала «пацифізм – мілітаризм». Молоді пацифісти переконані в тому, що війна не має ніяких виправдань, відстоюють у своїх поглядах політику непротивлення агресії, хоч би якою була її ціна. Респонденти-мілітаристи готові підтримувати нарощування військової потужності своєї країни і виправдовують войовничу політику щодо противника, вони впевнені, що війна – невід’ємна частина людської природи. У результаті дослідження виявлено переважання цінностей пацифізму над мілітаризмом, що почасти пояснено значною часткою жінок серед респондентів і певною психологічною втомою від кількарічного тривання АТО [7].

В експериментах М. Li et al. (2017), пов’язаних із контекстом сербсько-боснійської війни та американсько-іранського напруження, досліджено реакцію людей на насильство – міжгрупове або скоєне власною

групою. Зокрема показано, що роль учасника як призвідця або жертви міжгрупових конфліктів впливає на оцінку майбутнього насильства або примирення з аутгрупою. Ставлення жертв насильства до групи винуватців є піддатливим і може бути поліпшене через постконфліктне задоволення прагнень справедливості, що знижує підтримку насильства та підвищує готовність до примирення [13].

У дослідженні психологічних особливостей підтримання родинної взаємодії в умовах воєнного конфлікту І. Губеладзе (2016) визначила шість стратегій поведінки в разі принципових розходжень між членами сім'ї в поглядах на війну. Повна сепарація означає цілковите невизнання поглядів інших осіб і розрив стосунків із ними. Часткова сепарація полягає в униканні дражливих питань та обмеженні спілкування нейтральними темами. Конфронтація набуває вигляду емоційно насичених деструктивних конфліктів. Пристосування спонукає одних членів сім'ї приховувати свої погляди заради збереження спокою. Домінування однієї особи над іншими, чії думки знецінювано, також може забезпечувати відносний спокій. Прийняття різноманіття позицій вимагає постійного балансування між поглядами різних осіб, що буває психологічно складним [12].

У праці О. Broun-Lewensohn (2015) розглянуто ставлення підлітків до війни і миру під час насильницького конфлікту та зв'язки цих ставлень із тривогою. Загалом підлітки, які вважали, що військова операція дасть змогу розв'язати ситуацію на певний час, були більш тривожними, натомість ті, хто вважав, що така операція відкриє можливість для переговорів із ворогом, для соціалізації, освіти та взаємного зацікавлення, тривожилися менше [9]. На наш погляд, такий зв'язок має й обернений напрям: тривожні особи схильні до пошуку більш радикальних рішень, які б щонайскоріше привели до розв'язання проблеми, натомість більш упевнені в собі актори можуть дозволити собі діяти повільніше – на віддалену перспективу.

Г. Циганенко і О. Кухарук (2016) вивчали соціально-психологічні передумови конфліктів між військовими і цивільними в Україні. Серед них – загальний стан соціального напруження і погіршення психічного здоров'я, спричинений воєнними діями та важкою економічною ситуацією в країні, а також характерні для людської природи помилки сприймання, когнітивні викривлення, стереотипізація тощо. Наголошено на браку в цивільного населення реальних уявлень про війну та бойові дії, а ті, що є, хибують на схематичність спотворення, зараження невірогідною інформацією. Автори відзначають дві проблеми: брак повноцінної картини війни і неготовність громадян брати на себе відповідальність [6].

Л. Никоненко (2016) показала, що найбільш значущою подією, яка змінила уявлення студентів про політико-правову ситуацію в Україні, стала війна. Образ типового українця як мирного хлібороба, невойовничої людини поступово доповнився уявленнями про українця як представника нації воїнів, здатної протистояти могутньому ворогові. Відповідям респондентів притаманне особливе емоційне забарвлення – щодо епізодів воїнського подвигу, масових утрат серед військових і цивільного населення, факту окупації Росією української території, відторгнення мешканців окупованих територій. Такі переживання автор розглядає як ознаки проживання втрати. Війна змінила життєву ситуацію багатьох респондентів, особливо тих, кому бракує медійних, політико-правових і психологічних компетенцій, які б підвищували критичність мислення та психологічну опірність на всілякі маніпуляції [4].

О. Вознесенська і Н. Череповська (2015) виявили залежність між схильністю до обговорень сучасних та історичних подій, з одного боку, і серйозним ставленням до війни, смерті, героїзму, неприхильним сприйняттям жахів війни – із другого. Водночас ті, хто постійно спілкується з приводу соціально-політичних подій у країні, вважають, що війна поряд і стосується до кожного [1].

Важливим є питання про співвідношення індивідуальних і колективних чинників, які визначають ставлення до війни. У роботі з психологічними наслідками війни і воєнних злочинів, наполягає D. Summerfield (1996), повинен переважати колективний, а не індивідуальний підхід. Роль соціального світу має бути спрямовано на допомогу потерпілим, аби вони могли пережити руйнування їхніх економічних, соціальних і культурних світів на основі актуалізації здатності керувати своїми стражданнями, адаптуватися та відновлюватися [14].

Виділення не розв'язаних раніше частин загальної проблеми. Занурення українців у вир несподіваних для них воєнних подій призвело до руйнування усталеної картини світу на тлі виразного браку безпосереднього досвіду розв'язання новопосталих проблем соціального та індивідуального життя. Самовизначення в цій незвичній сфері має складний і болісний характер. Для його перебігу особа і спільнота використовують наявні індивідуальні та колективні ресурси, удаються до вже знайомих способів зараджування, але також і виробляють нові оцінки, патерни поведінки та засоби опанування нещодавно пережитих і далі пізнаваних життєвих ситуацій.

Мета статті полягає у висвітленні результатів емпіричного дослідження імпліцитного змісту ставлення українців до війни на Донбасі як психологічного феномена, що перебуває в стані активного формування.

Виклад основного матеріалу. У липні 2017 р. було проведено емпіричне дослідження, що мало вигляд опитування 150 мешканців трьох міст у різних регіонах України: опитано по 50 респондентів у містах Добропіллі Донецької обл., Синельниковому Дніпропетровської обл. та Могилеві-Подільському Вінницької обл. Ці міста було обрано, по-перше, на засаді подібності: вони мають статус міст обласного підпорядкування та практично однакову кількість населення (31–32 тис.); по-друге, ішлося про відмінності для подальшого порівняння, бо відповідні регіони мають різне становище з огляду на події на Донбасі.

Добропілля міститься в західній частині Донецької обл. на підконтрольній Україні території. Безпосередньо військові дії зачепили місто один раз у вигляді артилерійського обстрілу, проте загроза вторгнення російсько-сепаратистських військ існувала досить довго. Синельникове розташоване в центральній частині Дніпропетровської обл. Під час розгортання подій на Донбасі у 2014 р. жителі області активно протистояли діям сепаратистів та російській військовій агресії. Могилів-Подільський – на південному заході Вінницької обл. на кордоні з Молдовою. Як і більшість території України, це місто є досить далеко від ацени бойових дій, але військовий конфлікт зачіпає його жителів через інформаційні потоки та безпосередню участь містян в АТО, кільканадцятьох з яких загинуло.

Статеву-вікову структуру вибіркової сукупності загалом та по кожному місту було зорієнтовано на загальну структуру міського населення України (жінки становили 50,7 %; за віком респонденти розподілилися таким чином: від 18 до 29 років – 20,7 %, від 30 до 49 – 38 %, 50 років і старші – 41,3 %).

Як основний метод було застосовано напівстандартизоване інтерв'ю. Відповідно до змісту імпліцитних теорій використано процедури, завдяки яким, як зазначає В. Горбунова, учасники можуть самостійно продукувати матеріал: вільно висловлювати погляди та ставлення до тих чи тих подій, явищ, людей. Можливість самостійно описати свої погляди, задати власні опозиції на оцінних шкалах, виділити доконечні характеристики під час порівняння об'єктів або асоціювання – усе це шляхи наближення до автентичного змісту свідомості випробуваних, забезпечення сенсо-значеннєвої відповідності [2].

Респондентам ставили сім запитань: 1) Як вам живеться? (Насамперед для встановлення контакту та входження в контекст інтерв'ю, а також із метою спровокувати прояв когнітивної або емоційної домінант). 2) Як змінилося ваше життя за три останні роки? (Не підкреслювано, що йдеться про період війни, респондент сам вирішував, чи це для нього є важливим). 3) Як ви справляєтеся з труднощами, даєте собі

раду? (Тут і в наступних запитаннях малося на увазі, що респонденти прямо чи непрямо розкриватимуть зміст стратегій своєї адаптації. Про труднощі говорила абсолютна більшість опитаних. Тим небагатьом, хто про них не згадував, ставили запитання про те, як вони розв'язують свої проблеми). 4) Як за три останні роки змінилося життя людей із вашого оточення? (Часом треба було робити уточнення, що мова про два-три десятки людей, яких респондент найкраще знає, із якими найчастіше спілкується). 5) Як ці люди з вашого оточення справляються з труднощами, дають собі раду? 6) Як за три останні роки змінилося життя мешканців вашого міста? 7) Як мешканці міста справляються з труднощами, дають собі раду?

Отримані відповіді було проаналізовано за допомогою контент-аналізу. За його результатами виділено 78 семантичних одиниць, із яких 11 стосувалися до загальних життєвих постав респондентів, 30 – до оцінки власного життя, 37 – життя громадського. У межах кожної з названих груп частина (назагал невелика) респондентів так чи інакше говорила про війну: серед загальних постав про війну як важливий чинник теперішнього життя згадано у відповідях 5,3 % респондентів; на своїх особистих переживаннях через війну наголошували 8 %, а на переживаннях людей з оточення – 8,7 % опитаних.

Загалом таких осіб виявилось 26 (17,3 % всієї вибірки). Простежено істотні міжрегіональні відмінності: мешканці Добропілля значуще частіше (32 %) говорили про війну, ніж мешканці Синельникового (8 %) та Могилева-Подільського (12 %). (Щодо dobropiłьців причини таких відповідей є очевидними, але дещо дивує позиція синельниківців, для яких війна стоїть ніби осторонь, а натомість вони найактивніше нарікали на матеріальні труднощі).

Для з'ясування психологічної структури ставлень до факту війни і пов'язаних із нею переживань було здійснено факторний аналіз за 12 ознаками, за якими виявлено значущі відмінності між представниками двох груп – тих, хто згадував про війну (ураховано всі ознаки – оцінку війни як загальну життєву поставу, особисті переживання через війну та констатацію переживань інших осіб), і тих, хто не згадував. (Значущість відмінностей визначено за критерієм Фішера).

У факторному аналізі по всій вибірці виділилися п'ять значущих факторів із загальною дисперсією 60,5 %.

Перший фактор (вклад у дисперсію 16,7 %) зосередився навколо показників, які відображають активність у соціальному просторі. Так, особи, увагу яких привертає війна, частіше говорили про те, що люди з їхнього оточення обурюються і протестують проти становища, яке склалося, відзначали погіршення стосунків зі своїми близькими,

описували різні форми громадської активності – як інших осіб (у цих трьох випадках значущість відмінностей сягала рівня $p \leq 0,01$), так і своєї власної ($p \leq 0,05$).

Зміст другого фактору (12,4 %) відображає стурбованість через труднощі, що їх зазнає оточення. Респонденти, які сильніше заклопотані з приводу війни, більшою мірою звертали увагу на психологічний дискомфорт людей із їхнього оточення ($p \leq 0,01$), наголошували на своїй допомозі близьким людям та констатували наявність сімейних проблем (в обох випадках $p \leq 0,05$).

До третього фактору (11,7 %) ввійшли показники, які містять критичне ставлення до влади. Схильні до акцентування значення війни особи сильніше виявляли загальне критичне налаштування щодо влади, а також, відзначаючи, як і більшість опитаних, позитивні зміни в упорядкуванні міста, тут же їх знецінювали, зазначаючи, що це не має великого значення (в обох випадках $p \leq 0,01$).

У межах четвертого фактору (10,5 %) ідеться про досаду через намагання нічого не міняти. Перейняті війною респонденти відносно частіше констатували, що люди з їхнього оточення живуть, як і раніше, що їм доводиться допомагати (в обох випадках $p \leq 0,05$).

Лише в п'ятому факторі (9,2 %) опинилося нарікання на матеріальні труднощі, яке становило найчастішу з-поміж усіх розмов респондентів тему: про це говорили 66 % опитаних. Проте серед осіб, чия увага більшою мірою привернуто до війни, на матеріальні проблеми скаржилося менше – 50 %, тоді як серед решти респондентів цей показник був 69,4 % ($p \leq 0,05$). До цієї ознаки додалося зосередження оточення на позитиві, про яке представники першої групи говорили частіше, ніж другої ($p \leq 0,01$).

Узагальнення описаних особливостей дає змогу охарактеризувати імпліцитний зміст ставлення респондентів до війни, що постає у вигляді не прямих осмислених оцінок, а радше прихованих, фонових, малоусвідомлюваних концептів, які сукупно визначають емоційне і значеннєве наповнення відповідних ставлень.

Ставлення до війни не перебуває в центрі актуальних переживань і цінностей опитаних осіб. (Відкритим залишається питання про співвідношення свідомого самовизначення щодо війни і несвідомого витіснення дражливих питань на периферію свідомості). У кожному разі за ступенем вираження воно поступається перед суб'єктивною значущістю переживання матеріальних негараздів.

Особи, які активно визначають своє ставлення до війни, становлять явну меншість. Їхні оцінки й переживання сильніше, порівняно з більшістю «байдужих до війни» громадян, спрямовано на соціальний зміст

індивідуальної і колективної життєдіяльності, матеріальні труднощі оточення, неспроможність більшості до бажаних психологічних трансформацій, критичне ставлення до влади. Занурені в широкий контекст «виживання» в скрутних умовах, ці особливості, очевидно, впливають на загальний стан масової свідомості воєнного часу, але зможуть перетворитися на провідні тенденції її розвитку в разі принципових змін соціально-політичної ситуації в країні.

Висновки. Дослідження імпліцитного змісту ставлення українців до війни на основі суб'єктивних розповідей респондентів про своє життя показало, що таке ставлення має вигляд фонових, малоусвідомлюваних концептів і не перебуває в центрі їхньої свідомості. Воно істотно поступається перед суб'єктивною значущістю переживання матеріальних негараздів. Інтерес осіб, які активно визначають своє ставлення до війни, спрямовано на соціальний зміст індивідуальної і колективної життєдіяльності, матеріальні труднощі оточення, неспроможність більшості до бажаних психологічних трансформацій, критичне ставлення до влади. Ці особливості почасти впливають на загальний стан масової свідомості, а перетворитися на провідні тенденції її розвитку зможуть у разі принципових змін соціально-політичної ситуації.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні зв'язків і відношень свідомих і несвідомих компонентів самовизначення громадян щодо війни, механізмів взаємного впливу носіїв різних ставлень і позицій, соціально-психологічних чинників долаття незгод і досягання порозуміння з приводу воєнно-політичних проблем.

Список використаних джерел

1. Вознесенська О. Л. Медіаконтекст вияву патріотичних почуттів представниками Сходу і Заходу України / О. Л. Вознесенська, Н. І. Череповська // Проблеми політичної психології: зб. наук. праць. – К.: Міленіум, 2015. – Вип. 2 (16). – С. 74–88.
2. Горбунова В. В. Проблеми дослідження імпліцитних теорій / В. В. Горбунова // Соціальна психологія. – 2008. – № 4 (30). – С. 17–28.
3. Дроздов О. Ю. Динаміка геополітичних уявлень молоді на тлі російсько-українського конфлікту 2014 року / О. Ю. Дроздов // Проблеми політичної психології: зб. наук. праць. – К.: Міленіум, 2014. – Вип. 1 (15). – С. 258–266.
4. Никоненко Л. В. Особливості уявлень студентів різного фаху про політико-правову ситуацію в Україні / Л. В. Никоненко // Проблеми політичної психології: зб. наук. праць. – К.: Міленіум, 2016. – Вип. 3 (17). – С. 220–233.
5. Петрунько О. В. Імпліцитні моделі консолідації громадської думки у свідомості студентської молоді / О. В. Петрунько // Проблеми політичної психології: зб. наук. праць. – К.: Міленіум, 2014. – Вип. 1 (15). – С. 75–86.
6. Циганенко Г. В. Соціально-психологічне осмислення конфліктів між цивільними і військовими в ході групової взаємодії / Г. В. Циганенко, О. Ю. Кухарук //

Проблеми політичної психології: зб. наук. праць. – К.: Міленіум, 2016. – Вип. 4 (18). – С. 24–39.

7. Шусть В. В. Політичні цінності молоді в просторі шкал «радикалізм – консерватизм» та «авторитаризм – демократизм» / В. В. Шусть // Проблеми політичної психології: зб. наук. праць. – К.: Міленіум, 2016. – Вип. 3 (17). – С. 179–191.

8. Bizumic B. On the (In) Compatibility of Attitudes Toward Peace and War [Electronic resource] / B. Bizumic, R. Stubager, S. Mellon, N. Van der Linden, R. Iyer, and B. M. Jones // Political Psychology. – 2013. – № 34. – P. 673–693. – URL: doi:10.1111/pops.12032.

9. Braun-Lewensohn O. Attitudes toward war and peace and their relations with anxiety reactions among adolescents living in a conflictual area [Electronic resource] / O. Braun-Lewensohn // Journal of Youth Studies. – 2015. – № 18, 1. – P. 68–79. – URL: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13676261.2014.933193>.

10. Dupuis E. C. A New Scale to Measure War Attitudes: Construction and Predictors [Electronic resource] / E. C. Dupuis, E. S. Cohn // Journal of Psychological Arts and Sciences. – 2011. – № 14. – URL: http://scholars.unh.edu/psych_facpub/14.

11. Grossman G. The Political Legacies of Combat: Attitudes toward War and Peace Among Israeli Ex-Combatants [Electronic resource] / G. Grossman, D. Manekin, and D. Miodownik // International Organisation. – 2015. – № 69 (4). – P. 981–1009. – URL: doi: 10.1017/S002081831500020X.

12. Hubeladze I. H. Psychological peculiarities of maintaining a family relationship in conditions of military conflict / I. H. Hubeladze // Проблеми політичної психології: зб. наук. праць. – К.: Міленіум, 2016. – Вип. 4 (18). – С. 15–23.

13. Li M. The role of retributive justice and the use of international criminal tribunals in post-conflict reconciliation [Electronic resource] / M. Li, B. Leidner, N. Petrović, S. N. Orazani, and M. S. Rad // European Journal of Social Psychology. – 2017. – URL: doi: 10.1002/ejsp.2326.

14. Summerfield D. The Impact of War and Atrocity on Civilian Populations: Basic Principles for NGO Interventions and a Critique of Psychosocial Trauma Projects [Electronic resource] / D. Summerfield. – London: Overseas Development Institute, 1996. – URL: <http://odihpn.org/wp-content/uploads/1996/04/networkpaper014.pdf>.

15. Van der Linden N. Are attitudes toward peace and war the two sides of the same coin? Evidence to the contrary from a French validation of the Attitudes Toward Peace and War Scale [Electronic resource] / N. Van der Linden, C. Leys, O. Klein, and P. Bouchat. – 2017. – URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/28892500>.

Reference transliterated

1. Voznesenska O. L. Mediakontekst vyjavu patriotychnykh pochuttiv predstavnykamy Skhodu i Zakhodu Ukrainy / O. L. Voznesenska, N. I. Cherepovska // Problemy politychnoi psyholohii: zb. nauk. prats. – K.: Milenium, 2015. – Vyp. 2 (16). – S. 74–88.

2. Horbunova V. V. Problemy doslidzhennia implitsytnykh teorii / V. V. Horbunova // Sotsialna psykholohiia. – 2008. – № 4 (30). – S. 17–28.

3. Drozdov O. Yu. Dynamika heopolitychnykh uiavlenn molodi na tli rosiisko-ukrainskoho konfliktu 2014 roku / O. Yu. Drozdov // Problemy politychnoi psykholohii: zb. nauk. prats. – K.: Milenium, 2014. – Vyp. 1 (15). – S. 258–266.

4. Nykonenko L. V. Osoblyvosti uiavlen studentiv riznoho fakhu pro polityko-pravovu sytuatsiiu v Ukraini / L. V. Nykonenko // *Problemy politzchnoi psykholohii: zb. nauk. prats.* – K.: Milenium, 2016. – Vyp. 3 (17). – S. 220–233.

5. Petrunko O. V. Implitsytni modeli konsolidatsii hromadskoi dumky u svidomosti studentskoi molodi / O. V. Petrunko // *Problemy politychnoi psykholohii: zb. nauk. prats.* – K.: Milenium, 2014. – Vyp. 1 (15). – S. 75–86.

6. Tsyhanenko H. V. Sotsialno-psykholohichne osmyslennia konfliktiv mizh tsyvilnymy i viiskovymy v khodi hrupovoi vzaємodii / H. V. Tsyhanenko, O. Yu. Kukharuk // *Problemy politzchnoi psykholohii: zb. nauk. prats.* – K.: Milenium, 2016. – Vyp. 4 (18). – S. 24–39.

7. Shust V. V. Politychni tsinnosti molodi v prostori shkal «radykalizm – konservatyzm» ta «avtorytaryzm – demokratyzm» / V. V. Shust // *Problemy politychnoi psykholohii: zb. nauk. prats.* – K.: Milenium, 2016. – Vyp. 3 (17). – S. 179–191.

8. Bizumic B. On the (In) Compatibility of Attitudes Toward Peace and War [Electronic resource] / B. Bizumic, R. Stubager, S. Mellon, N. Van der Linden, R. Iyer, and B. M. Jones // *Political Psychology.* – 2013. – № 34. – P. 673–693. – URL: doi:10.1111/pops.12032.

9. Braun-Lewensohn O. Attitudes toward war and peace and their relations with anxiety reactions among adolescents living in a conflictual area [Electronic resource] / O. Braun-Lewensohn // *Journal of Youth Studies.* – 2015. – № 18, 1. – P. 68–79. – URL: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13676261.2014.933193>.

10. Dupuis E. C. A New Scale to Measure War Attitudes: Construction and Predictors [Electronic resource] / E. C. Dupuis, E. S. Cohn // *Journal of Psychological Arts and Sciences.* – 2011. – № 14. – URL: http://scholars.unh.edu/psych_facpub/14.

11. Grossman G. The Political Legacies of Combat: Attitudes toward War and Peace Among Israeli Ex-Combatants [Electronic resource] / G. Grossman, D. Manekin, and D. Miodownik // *International Organisation.* – 2015. – № 69 (4). – P. 981–1009. – URL: doi: 10.1017/S002081831500020X.

12. Hubeladze I. H. Psychological peculiarities of maintaining a family relationship in conditions of military conflict / I. H. Hubeladze // *Problemy politychnoi psykholohii: zb. nauk. prac'.* – K.: Milenium, 2016. – Vyp. 4 (18). – S. 15–23.

13. Li M. The role of retributive justice and the use of international criminal tribunals in post-conflict reconciliation [Electronic resource] / M. Li, B. Leidner, N. Petrović, S. N. Orazani, and M. S. Rad // *European Journal of Social Psychology.* – 2017. – URL: doi: 10.1002/ejsp.2326.

14. Summerfield D. The Impact of War and Atrocity on Civilian Populations: Basic Principles for NGO Interventions and a Critique of Psychosocial Trauma Projects [Electronic resource] / D. Summerfield. – London: Overseas Development Institute, 1996. – URL: <http://odihpn.org/wp-content/uploads/1996/04/networkpaper014.pdf>.

15. Van der Linden N. Are attitudes toward peace and war the two sides of the same coin? Evidence to the contrary from a French validation of the Attitudes Toward Peace and War Scale [Electronic resource] / N. Van der Linden, C. Leys, O. Klein, and P. Bouchat. – 2017. – URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/28892500>.

Abstract

Vasiutynskyi V. O.,
Doctor of Psychological Sciences,
Professor

IMPLICIT CONTENT OF THE UKRAINIANS' ATTITUDES TOWARDS THE WAR IN DONBAS

The article is devoted to the coverage of the empirical study results on the Ukrainians' attitudes towards the war in Donbas. These attitudes are regarded as a psychological phenomenon that is in the state of active formation. Using half-standardized interviews, 150 residents of three cities in different regions of Ukraine were interviewed. Their subjective stories about their lives have been analyzed. Only 17.3 % of respondents mentioned the war in one way or another.

The differences between the representatives of these two groups – those who mentioned the war and those who did not mention it – were fixed. As a result of the comparison, it has been established that the implicit content of the respondents' attitudes towards the war appeared in the form of latent, background, and indistinct concepts that cumulatively determined the emotional and semantic content of the corresponding positions. Attitudes towards the war were not at the center of the actual experiences and values of the interviewed people. It was also inferior to the subjective significance of the financial disadvantages.

The interests of the individuals who actively determined their attitudes towards the war, were clearly directed at the social content of individual and collective life, the material difficulties of the environment, the majority's inability to the desired psychological transformations, and the critical attitudes towards the authorities. These features affected the general state of wartime mass consciousness, but can become the leading trends in its development in the event of fundamental changes in the social and political situation in the country.

Отримано – 10 серпня 2017

Рецензовано – 16 серпня 2017

Прийнято – 1 вересня 2017

Received – August 10, 2017

Revision – August 16, 2017

Accepted – September 1, 2017